

Резюме

В статті на основі аналізу діючих нормативно-правових актів та результатів досліджень вчених розкрито правові основи формування режиму комерційної тайни на підприємстві.

Ключевые слова: комерційна тайна, підприємство, інформація, відомості.

Summary

In this article an author researches legal grounds of formation of commercial secret regime at enterprise by analysing effective normative legal acts and scientific achievements of the prominent research workers.

Key words: commercial secret, enterprise, information, data.

Отримано 1.12.2011

Т. М. КУЧЕР

Тетяна Миколаївна Кучер, кандидат юридичних наук, асистент кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЛОГІКО-ЮРИДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТЕОРІЇ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Не одне десятиліття вчені-процесуалісти різних напрямів права віддавали належне теорії доказів, що спонукало до ще більшого інтересу у дослідженні цієї категорії. Аналізу та дослідженню піддавали термінологію доказу, сторони, властивості, види, при цьому як індивідуалізуючи їх, так і навпаки групуючи за подібними ознаками чи підходами. В якості приклада можна навести розроблені моделі історично існуючих позицій авторів щодо поняття «доказ», зокрема донаукова (архаїчна) трактовка, логічна модель, подвійна концепція, інформаційна та змішана (синтезована)¹. Не вдаючись до дослівного відтворення їх змісту, треба лише зазначити, що розвиток доктрини процесуальних наук зумовлював і більш глибоке вивчення і удосконалення існуючих підходів. Велику увагу проблемам доказового права приділяли такі вчені як С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, Т. В. Цюра, Р. В. Тертишніков, М. Й. Штефан, А. Я. Вишинський, Ю. К. Орлов, С. В. Корнакова, І. В. Решетнікова, С. Л. Дегтярев, В. В. Ярков, Л. М. Звягинцева, С. В. Щербаков, В. А. Новицький, П. П. Сергун та багато інших фахівців у галузі права. Завдяки їх суттєвому внеску отримано ґрунтовніші знання у досліджуваній категорії. Проте навіть така наукова завзятість автоматично не привела до пізнання самої суті доказів і виведення ідеальної моделі, яка унеможливила би будь-які суперечності онтологічного та гносеологічного характеру. Характерною особливістю у дослідженні даної категорії є необхідність пізнання як внутрішньої структури доказу, так і його зовнішніх зв'язків з іншими елементами правової системи. Синтез та комплексність збагнення цього правового явища може сприяти виокремленню дійсної його суті, юридичних надбудов тощо. Проте використання зазначених підходів не обмежується лише застосуванням прийомів та способів пізнання всередині однієї чи кількох галузей права, а охоплюватиме й інші суміжні науки – зокрема логіку, що є виправданим для отримання вірогідних результатів досліджень.

Так, у теорії процесуальних наук під судовими доказами розуміють загальні факти: явища, речі, люди, дії людей, які здійснюються в житті²; факти і ті джерела (засоби доказування), з яких ці факти почерпнуті: показання свідків, висновки експертів тощо³.

Взагалі всі погляди, підходи та концепції зводяться до висвітлення поняття доказів через факти, інформацію, відомості, дані. Однак, насправді, для розкриття їх змісту треба не просто вичленити його первинний елемент, ключове ядро, а дослідити всю структуру як в статичі, так і динаміці.

Визначальним при здійсненні різних видів судочинства є те, що докази фігурують ще до початку судового розгляду справи, а саме у позовній заяві (п. 6 ч. 2 ст. 119 ЦПК України), запереченнях проти позову (ч. 1 ст. 128 ЦПК України), заяві про скасування судового наказу (п. 5 ч. 3 ст. 105 ЦПК України) тощо, а отже одразу при використанні особою права на звернення до суду за судовим захистом, з цього самого моменту починають свою дію і основні засади процесів, наприклад у цивільному процесуальному праві – принципи змагальності та диспозитивності. Саме в останніх закріплено визначальні правила при здійсненні цивільного судочинства України щодо можливості та зобов'язання застосування доказів і доведення особами, які беруть участь у справі.

Так, згідно з ч. 2 ст. 10 ЦПК України сторони та інші особи, які беруть участь у справі, мають рівні права щодо подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості. Водночас кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог чи заперечень, крім

випадків встановлених законом (ч. 3 вказаної статті), з позиції ж диспозитивності суд розглядає цивільні справи не інакше, як в межах заявлених вимог фізичних чи юридичних осіб і на підставі наданих ними доказів. При цьому для обґрунтованості рішення суду згідно з ч. 3 ст. 213 ЦПК України потрібно його ухвалити на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні. Іншими словами, основним результатом вирішення кожної справи є пізнання та фіксування (відображення) належним чином у підсумковому документі (рішенні, ухвалі, судовому наказі) обставин, а допоміжними факторами для цього саме і будуть докази та доведення. Отже, у процедурі розгляду цивільної справи дуже часто згадуються поняття «обставини», «вимоги», «заперечення», «докази», «доведення», «доказування» (ст. 58–61 ЦПК України, ч. 1 ст. 179 ЦПК України та ін.), але крім законодавчо закріпленого визначення доказів усі інші терміни є предметом дослідження лише у науковій доктрині. Саме тому при вивченні питань доказів та доведення невід'ємною їх частиною є аналіз та пізнання суті інших термінів, що прямо чи опосередковано пов'язані з головними елементами цього дослідження.

Спершу, як і в будь-якій галузі науки чи суспільного життя, потрібно розібратися з екстралінгвістичною інформацією щодо предмета дослідження. Так, обставиною визнається сукупність умов, в яких будь-що відбувається, та обстановка⁴. Вимога – це норма, сукупність умов, яким хто-небудь чи що-небудь має відповідати, чи заява, офіційне прохання про видачу чого-небудь, задоволення якоїсь потреби⁵; запереченням є довід (аргумент), думка проти чого-небудь, а також вираження незгоди з чимось⁶; доказ – факт чи довід, що підтверджує щось, або система умовиводів, шляхом яких виводиться нове положення⁷; доведення – прийом, коли конструкція речення змушує цільову аудиторію самостійно довести умовивід до потрібного висновку, тобто створює у реципієнта ілюзію самостійного мислення, дає йому змогу залучати власну фантазію⁸, довести – привести до якогось стану, викликати, породити у когось, чогось якісь наслідки, повідомити, сповістити про щось⁹; доказати – значить підтвердити істинність, правильність чогось фактами, неспростованими доводами¹⁰ і вивести якість положення на основі системи умовиводів¹¹. З упевненістю можна констатувати їхню схожість, взаємозв'язок, оскільки певний стан, явище, дія породжують інше, зумовлюють його, доповнюють чи конкретизують або прямо походять від нього. Наприклад, вимоги і заперечення є похідними діями від такої події як обставина та ін. Наряду з цим, уже зараз можна виокремити певні критерії у розмежуванні таких тонких матерій. Візьмемо хоча б такі дії, як доведення та доказування. Обидва у понятійному апараті сформульовані як процес, який повідомляє про щось та має привести до певних результатів. Однак це тільки на перший погляд, дійсний же їх зміст, а тим паче наслідки є зовсім різними.

Не аналізуючи на даному етапі цього дослідження такі операції з позиції їх відношення до цивільного судочинства, треба лише зазначити, що доведення характеризується лише мисленнєвими конструкціями, де все підпорядковано побудованій у свідомості моделі відображення подій об'єктивної дійсності, метою якої є переконання у її правильності інших суб'єктів, що ж стосується доказування, то тут, на відміну від попереднього об'єкта, існують суттєві обмеження для правильного його представлення, зокрема процедуру можна буде назвати доказуванням лише в разі обґрунтування свого судження фактами, тобто безспірними обставинами. Звернення до етимологічних витоків дає змогу як і у будь-якій науці побудувати фундамент, на якому в подальшому послідовно виникають надбудови, що саме і мають виходити з первинних елементів, ключових основ, у противному ж разі можна з упевненістю констатувати виникнення у подальшому неточностей, прогалин, а іноді й суперечностей. Така ситуація саме і спостерігається у цивільному судочинстві, де назва ст. 60 ЦПК України містить термін доказування, а фактично у самій нормі йдеться про доведення.

Однак, із всієї сукупності наведених визначень спільним є невід'ємність суб'єктивного фактора у процесі застосування всіх зазначених категорій, а отже і кожна дія, утримання від неї або навіть намір формуються завдяки абстрактному мисленню (свідомості), що притаманно лише людині, адже відмежувавши всі процесуальні терміни та умови, будь-який рух чи бездіяльність належить саме фізичній особі (хоча і суб'єктом провадження буде юридична особа чи держава. – *Т.К.*). У свою чергу вивченням абстрактного мислення займаються окремі науки, а саме: логіка, психологія та філософія, без знання правил, природи понять та їхньої структури не можна ґрунтовно дослідити і юридичні категорії чи інститути.

Так, у логіці наряду з такими важливими для юриспруденції термінами як судження, поняття, умовивід, функції та ін. дається можливість за допомогою спеціальних правил підтвердити правильність чи помилковість певних мисленнєвих продуктів, що отримало назву аргументація. Нею визнається спосіб міркування, який складається із доведення і спростування, в ході яких формується переконання в істинності чи хибності якогось положення як у самого автора, так і у опонентів¹². Навіть без детального відтворення складових елементів такої процедури термінологічна ідентичність не просто дає можливість використовувати прийоми логіки, а змушує до цього завдяки особливості предмета даної науки. Насамперед, треба зазначити ті вихідні положення, які дає логіка. Доведення – це логічна процедура, в ході якої встановлюється істинність певного положення за допомогою положень, істинність яких уже встановлено раніше, натомість спростуванням визначено логічну операцію, за допомогою якої встановлюють хибність або необґрунтованість положень¹³. Тобто кожен з цих процесів має свою мету, діаметральну відносно один до одного і спрямовану на анулювання (повне чи часткове) запропонованої опонентом позиції. При цьому закономірністю є те, що чим більше елементів якоїсь з процедур буде поглинуто, тим вірогіднішими вважатимуться обґрунту-

вання протилежної сторони, тобто діють закони прогресії. Однак і коливання переваг в той чи інший бік є достатньо умовним на різних етапах ужиття таких заходів.

Однак, у рамках мети цього дослідження необхідно суть цих явищ відстежити у нормативно закріплених положеннях цивільного процесуального законодавства та спробувати за допомогою цього пізнати дійсне змістовне навантаження юридичних понять, категорій та інститутів. Відтак, згідно з ч. 3 ст. 10 ЦПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень. Проте в уже відомому способі інтелектуальної діяльності, такому як аргументація доведення є лише одним із складових елементів зазначеної процедури з притаманною саме йому структурою, адже з огляду незбігу правових позицій і існує один із головних принципів цивільного процесу – змагальність, де кожен виконує своє процесуальне завдання. Тому, звісно, не можна одночасно доводити і вимоги, і заперечення, оскільки те, з чим не погоджуються, слід спростовувати. Залежно від кожного конкретного спору набір таких елементів буде неоднаковим. За стандартних умов позивач доводитиме вимоги, а спростовувати заперечення в свою чергу відповідач буде навпаки – доводити заперечення і спростовувати вимоги. Але на практиці відносини між особами, які беруть участь у справі, є набагато складнішими. Зокрема в разі пред'явлення зустрічного позову відповідачем останній щодо первинного позову діятиме, як у стандартній моделі, а от що стосується своєї заяви до суду, то комплекс вчинюваних ним дій прирівнюватиметься до поведінки позивача. І це ще не все, оскільки суб'єкти доказового процесу можуть вчиняти такі дії на власний розсуд, а тому і складові компоненти аргументації кожного разу в окремій справі будуть індивідуалізованими. Отже, треба конкретизувати зміст процесуальної діяльності осіб, які беруть участь у справі, шляхом нормативного закріплення логічних підходів у юридичних нормах, а саме: ч. 3 ст. 10 ЦПК України викласти в такій редакції: «Кожна сторона повинна аргументувати шляхом доведення або спростування ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків встановлених законом», такого самого уточнення потребує і ч. 1 ст. 60 ЦПК України, виходячи з її фактичного змісту.

¹ Орлов Ю. К. Проблемы теории доказательств в уголовном процессе. – М.: Юристъ, 2009. – 175 с. С. 58–62.

² Вышинский А. Я. Теория судебных доказательств в советском праве. – М., 1941. – С. 146.

³ Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. – Т. 1 – С. 288–289; Трусов А. И. Основы теории судебных доказательств. – М., 1960. – С. 48–51; Арсеньев В. Д. Вопросы общей теории судебных доказательств. – М., 1964. – С. 92.

⁴ Большой энциклопедический словарь Ефремовой. <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-synonyms-term-48253.htm>

⁵ Большой энциклопедический словарь Ушакова. <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-synonyms-term-86664.htm>

⁶ Большой энциклопедический словарь Ожегова. <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-synonyms-term-9194.htm>

⁷ Большой энциклопедический словарь Ожегова. <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Ozhegov-term-7268.htm>

⁸ Большой психологический словарь. <http://vocabulary.ru/dictionary/14/word/%C4%CE%C2%C5% C4%C5 %CD%C8%C5>

⁹ Большой энциклопедический словарь Ожегова. <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-synonyms-term-17723.htm>

¹⁰ Словарь управления. <http://upravlenie.academic.ru/428/%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%82%D1%8C>

¹¹ Большой энциклопедический словарь Ожегова. <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-synonyms-term-17959.htm>

¹² Конверський А. Є. Логіка: Підручник для студентів юридичних факультетів. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 304 с. – С. 282.

¹³ Там само. – С. 282, 291.

Резюме

Статтю присвячено дослідженню правової природи процедури доказування з позицій етимологічного значення термінів та прийомів і способів логіки як фундаментальної науки про мислення для отримання нового знання для усунення неточностей та суперечностей у чинному цивільному процесуальному законодавстві України.

Ключові слова: доказ, доказування, доведення, умовивід, аргументація.

Резюме

В статье рассматриваются законодательно закрепленные элементы процесса доказывания с позиции их соответствия первичным истокам, а именно этимологического происхождения и логического понятийного аппарата, разработанного при помощи специальных отраслевых правил и способов. Автор обосновывается необходимость конкретизации содержания процессуальной деятельности лиц, которые принимают участие в рассмотрении дела с учетом законов и институтов логики.

Ключевые слова: доказательство, доказывание, доведение, умозаключение, аргументация.

Summary

In the article the legislatively fastened elements of process of proving are examined from position of their accordance primary sources, namely etymologic origin and logical concept vehicle, developed through the special of a particular branch rules and methods.

An author is ground the necessity of specification of maintenance of judicial activity of persons which take part in consideration of business taking into account laws and institutes of logic.

Key words: proof, proving, leading, to, deduction, argumentation

Отримано 24.10.2011

Г. Г. ХАРЧЕНКО

Георгій Георгійович Харченко, кандидат юридичних наук

ПРИНЦИПИ РОЗ'ЄДНАННЯ ТА АБСТРАКЦІЇ У РЕЧОВОМУ ПРАВІ

Без принципів існування права неможливе. Будучи фундаментальними основами, принципи визначають вектор розвитку законодавства, допомагають удосконалювати зміст правових норм. Від того, як повно в законодавстві представлений зміст окремих принципів, більшою мірою залежить дієвість права у вирішенні спірних питань між учасниками правовідносин, а відтак і наповнення реальним змістом принципу справедливості, загального для усього права.

Дослідження принципів як самостійного об'єкта наукового пізнання в рамках вітчизняної правової науки зазвичай відбувається узагальнено, без їх прив'язки до окремих структурних одиниць галузі права, зокрема речового. Як наслідок, принципи речового права залишаються здебільшого поза увагою. Через це в рамках мети написання цієї статті спробуємо дослідити зміст та значення для речового права принципів роз'єднання та абстракції, обґрунтувавши доцільність їх застосування в нашій правовій системі.

Окремі аспекти змісту принципів роз'єднання та абстракції висвітлювали у своїх працях різні правознавці: А. Жалінський, А. Рьоріхт, М. Венкштерн, Michael Wendler, Bernd Tremml, Bernard Buecker, Birke Hdcker, Л. Василевська та ін.

«Abstraction» у перекладі з латинської означає відволікання. Відомий німецькій правовій доктрині принцип абстракції (Abstraktionsprinzip) у своїй дії базується на іншому принципі – принципі роз'єднання (Trennungsprinzip). Останній передбачає, що в договірному зобов'язанні існує дві частини – зобов'язальна (зобов'язальний правочин) та речова (розпорядчий правочин). Обидві хоча і взаємопов'язані між собою в рамках єдиного договору, разом з тим у договірних відносинах мають своє власне функціональне завдання, що дозволяє таким чином відокремлювати одну частину договору від іншої, проводити між ними певну межу.

У німецьких правових колах, до речі, існує дискусія щодо того, чи входить зміст принципу роз'єднання до змісту принципу абстракції. Переважна більшість німецьких науковців зійшлась на тому, що це є два окремих, але взаємопов'язаних між собою принципів речового права, проте в науці є й ті правознавці, які вважають, що, насправді, треба вести мову про один принцип – принцип абстракції, зміст якого поєднує в собі і зміст принципу роз'єднання. Так чи інакше, виходячи з того, що обидва принципи взаємопов'язані один з одним, для нашої правової системи більш цікавим буде дослідити механізм реалізації цих принципів на практиці, оскільки завдяки їх існуванню у праві, виникає реальна можливість не лише побачити в договірних відносинах зобов'язальну та речову частини договору, а й ясно усвідомити природу тих дій, що вчиняються сторонами договору задля набуття речових прав.

Принципи роз'єднання та абстракції в Німецькому цивільному кодексі¹ (далі – НЦК) спеціально не прописуються, проте їх зміст знаходить своє відображення у правових нормах. Наглядно, для принципу роз'єднання, це можна продемонструвати на прикладі договору купівлі-продажу. Зобов'язальна частина цього договору (зобов'язальний правочин) вказана у § 433 НЦК, де зазначається, що за договором купівлі-продажу продавець речі зобов'язується передати річ покупцю та надати йому право власності на неї, а покупець, у свою чергу, зобов'язаний сплатити продавцю узгоджену покупну ціну та прийняти куплену річ. З іншого боку, речова частина договору купівлі-продажу (розпорядчий правочин) відтворюється, зокрема, у змісті § 929 НЦК, який наголошує, що для передачі права власності на рухому річ необхідно, щоб власник передав річ набувачу та обидві сторони були згодні, що право має перейти.

Цікаво, але в тій же самій статті маємо можливість побачити і дію принципу абстракції – норма статті ніяким чином не пов'язує дійсність переходу права власності з дійсністю правової підстави, на базі якої такий перехід відбувся, тобто з дійсністю зобов'язальної частини договору. Принцип абстракції певною мірою, хоча і специфічно, відтворюється, зокрема, і в положеннях § 139 НЦК. Особливість цієї норми полягає в тому, що, з одного боку, § 139 НЦК поєднує в єдиному договорі зобов'язальний та розпорядчий правочини, вказуючи, що при недійсності частини правочину правочин вважається недійсним в цілому. Однак, разом з тим, зауважено і про певну автономність цих правочинів стосовно один до одного, наголошуючи, що перша частина правила діє тоді, коли немає підстав вважати, що правочин був би вчинений і без включення його недійсної частини.